

Research Paper

Investigating the status of informal settlement in forgotten inter-ring cities in marginalization studies (case study of Marand city)

Yousef Darvishi^{*2}, Magsoud Ostadi²

1. *Department of Geography, Payam Noor University, Tehran, Iran.*
2. Senior expert in urban planning, Islamic Azad University, Marand, Iran

ARTICLE INFO

PP: 506-522

Use your device to scan and read the article online

Keywords: *Informal Settlement, city between the limbs, Marand.*

Abstract

The urbanization system and its rapid trend in developing countries has led to widespread influx into cities and the emergence of suburbanization in cities. Numerous studies have been conducted on the issue of informal settlement in Madarshahr from different dimensions, but unfortunately this issue has been forgotten in intercity cities and other small towns. The incurable pain of the affected metropolises and they will drown in the vortex of the suburban storm. The research method is field survey method. The method of data collection (field (questionnaire, interview, observation) is Imi Library. SPSS software was used to analyze the results of the questionnaire as well as documentary information. Taken. The city of Marand, as a growing middle city and the third largest city in East Azarbaijan province, is facing unbalanced urban growth in the form of marginalization and physical, economic and social problems. Therefore, forgetting this city in order to prevent the rapid growth of this phenomenon before treatment, will suffer the same pain over time, in which the mother city of Tabriz is trapped, which has left neither a way nor a way forward for urban planners. The results of the study indicate that the growth trend of suburbanization in this city is expanding day by day and will have unfavorable consequences for urban planners. Therefore, if this issue is not addressed, Marand city will face a challenge like Madarshahr. Your neighbor will suffer.

Citation: Darvishi, Y., ostadi, M. (2023). **Investigating the status of informal settlement in forgotten inter-ring cities in marginalization studies (case study of Marand city)**. *Geography (Regional Planning)*, 13(51), 506-522.

DOI: 10.22034/jgeoq.2023.363960.3879

DOR: 20.1001.1.22286462.1402.13.51.23.5

* **Corresponding author:** Yousef Darvishi, **Email:** phddarvishi@pnu.ac.ir

Extended Abstract

Introduction

This sad story of the phenomenon of marginalization, which was the legacy of the 40s in Iran, is currently taking shape in small and medium-sized cities due to other reasons. As an example of one of these cities where informal settlement is growing, Marand city is.

In the past years, the city of Marand has experienced changes like other cities in the middle of the country, the results of which are the migration of villagers and small towns nearby to this city, and as a result, the formation and emergence of slums and informal settlements in these areas. Informal settlements in the outskirts of Marand city have always caused numerous problems and damages for the city and have accompanied the urbanization of Marand with changes and developments.

Methodology

The research methodology employed in this study is both descriptive and analytical. Initially, the geopolitical dimensions of the worldview presented in the novel were meticulously scrutinized and analyzed. This examination delves into the protagonist's interactions with various elements of global geopolitics, scrutinizing the role of political and economic engagements with other nations, as well as the repercussions of global issues on the narrative trajectory. Subsequently, drawing upon Lucian Goldman's structuralist theories, the problematic facets of the hero were assessed, exploring the influences of the social and political framework on the novel's main character. This analytical-descriptive approach has facilitated a more profound comprehension of the narrative's intersections with geopolitical dynamics, elucidating the hero's role in confronting global challenges and scrutinizing the structural impact on character formation as a reflective lens on politics and worldview.

Results and Discussion

Based on the data, it was found that 31.2% are illiterate, 37.6% have primary education, 16.8% have secondary education, 12.4% have diploma and only 2% of people have higher

education than diploma. The presence of less education among the marginal residents and also the dominant rural culture in these areas has caused various problems among the marginal families of Marand city.

In the analysis of the reasons for the migration of marginal residents to Marand city, 27.6% of the respondents stated that the reason for their migration was low income in the village, 8% of them did not have agricultural land, and 31.6% lack of necessary facilities and facilities.

According to the field investigation, the area under the building in the residences of the outskirts of the city is between 50-80 square meters. The area of residential units in marginal areas, like their infrastructure, depends on the income and economy of the families living in these areas, and due to insufficient income, they usually have a smaller area. Also, the existence of illegal divisions by profit-seeking people in these neighborhoods has caused that no welfare facilities and services are considered in these neighborhoods.

The results obtained from the completed questionnaires in these neighborhoods revealed that 27.2% of the residents of Marand suburbs are self-employed, 31.2% are laborers, 10% are hawkers, 12.4% are carpet weavers, 4.8% and 2% are self-employed. Some of these people are also unemployed.

Since then, the income of 4.8 percent of the people in these neighborhoods is less than 50 thousand tomans and 31.6 percent of the residents of these neighborhoods have been between 50-140 thousand tomans. As the mentioned numbers and percentages show, more than 50% of the residents of marginal areas in Marand city have an income of less than 180 thousand tomans. Low incomes have left a negative impact on the welfare and economic structure of marginalized families.

The lack and in most cases the lack of suitable welfare and entertainment facilities in the marginal areas of Marand city has caused that more than 41% of these people spend their free time in their homes after finishing their daily work. 13.6 percent spend their free time in amusement parks which are far from their residence. The results of the investigations show that the residents of marginal areas spend their free time outside the context of

society due to the lack of recreational facilities and necessary services.

Conclusion

Based on the relevant information in Marand city, out of the total 316.24 hectares of informal settlement lands (marginal areas), 53.99 hectares of it, that is, 17.07%, are outside the scope of the master plan. By examining the land use map of Marand city in the current situation and the studies conducted in the past few years, we come to the conclusion that residential developments, outside the limits, which are mostly caused by illegal constructions and informal settlements

in gardens and lands. Farming has taken place outside the legal boundaries of the city. .

In these areas of barren lands, in the not so distant past, there were gardens that were destroyed and dried up due to the high added value of these lands, which caused the gradual loss of agricultural lands and created opportunities for has become a profit seeker. To the extent that the lack of parks and green spaces in these neighborhoods can be clearly seen, while these neighborhoods used to be green gardens and fertile agricultural lands. Therefore, unfortunately, the first hypothesis that the formation of marginal settlements has caused the loss of agricultural land and the development of the gambling market in Marand city is confirmed.

References

1. Ariaifar, Shohreh and Khwaja Sarvi, Gholamreza, (2019), Marginalization and its impact on socio-political development in Kala Nasher, Tehran, Scientific Quarterly of Political Sociology of Iran, 3rd year, No. 4, Serial 12, pp. 1-170
2. Ebrahimzadeh, Isa, Brimani, Faramarz, Nasiri, Youssef, (2013), Hashieh Nashini; urban anomalies and their adjustment solutions, case study; Karimabad, Zahedan, Journal of Geography and Development, Volume 2, Number 3, from page 121 to page 143
3. Asghari, Zamani, Akbar, Ahdanjad Roshti, Mohsen; Zadoli Khajeh, Shahrokh, (2016), Evaluation of the cellular movement of physical and social indicators in marginal areas, a case study: marginal residents of the north of Tabriz, Geography and Urban-Regional Studies Quarterly, Volume 6, Number 18, Pages 215-232
4. Etemad, Ghiti, Haeri, Mohammadreza, Hessamian, Farrokh, (2008), Urbanization in Iran, Asharagah Publishers, Tehran Message of Marand municipality, (2008) urban planning tables, Marand municipality publications
5. Piran, Parviz (1989), theoretical perspectives in the sociology of the city and urbanization, Journal of Political and Economic Information, numbers 40-50
6. Parviz, Piran, (2017), from informal settlement to rare settlement: in search of a solution, Haft Shahr, No. 29-30
7. Haj Yousefi, Ali, (2015) Marginal settlement and its transformation process (before the revolution), Urban Development Quarterly, No. 8
8. Hosseinzadeh Delir, Karim, (1992), Tabriz Marginal Residents Research Plan, Tabriz University Publications
9. Darvishi, Youssef (2017), The rapid growth of urbanization and physical and social pathology in Ardabil city, Doctoral Thesis, Postgraduate Education Center of Payam Noor University, Tehran
10. Rezaei, Mohammad Reza, Komandari, Mohsen, (2013), investigation and analysis of the causes of marginalization in Kerman city, the case study of Mahlat Sidi and Imam Hassan, Scientific-Research Quarterly of Spatial Planning (Geography), 4th year, 4th issue, (consecutive) 15)
11. Zahid Zahidani, Seyyed Saeed (1989), marginalization, Shiraz: Shiraz University Press Sadr
12. Mousavi, Mirstar, Mohammadi, Mohammadrezapour, Zafari, Dariush, (2015), investigation and analysis of the role of rural migrations in creating the informal sector; A case

- study of Tabriz metropolis, Urban Planning Quarterly, Volume 7, Number 25, Summer, Page 23-42
13. Alizadeh Aghdam, Mohammad Baqer and Hamideh, Mohammad Amini (2013), "An analysis of the causes and consequences of the formation of marginalized areas with a special view on the city of Khomein", Volume 1, Number 2, Summer 2013, pp. 121-138 167
  14. Ghasemi Sayani, Mohammad. (2017). Consequences of rural, urban migration of the young rural generation. Tehran: Youth, Culture and Society Research Publications, No. 2
  15. Iran Statistics Center, (2008), Iran in the Mirror of Statistics, Publications and Information Office
  16. Iran Statistics Center, (2015), Iran in the Mirror of Statistics, Publications and Information Office
  17. Mashhadizadeh Dehaqani, Nasser (1993), an analysis of the characteristics of urban planning in Iran, Iran University of Science and Technology publications.
  18. Mumtaz, Farideh (1999), City Sociology, Tehran: Publishing Company.
  19. Zista Consulting Engineers, (1987) detailed design of Marand, first stage
  20. Zista Consulting Engineers, (1990), Marand Master Plan, first stage
  21. Mehrvarzan consulting engineers, (1994) Marand master plan, second stage
  22. Naqsh Mohit Consulting Engineers, (2014) detailed plan of Marand, second stage
  23. Nazarian, Asghar, Sadin, Hossein, Zalnejad, Kaveh, Astaghami, Mahnaz, Valiani, Mehdi (2015). "Investigation of the economic, social and demographic factors of marginalization and informal settlement of Shahryar city immigrants in 2018", Journal of Spatial Analysis of Environmental Hazards. third year. No. 3, pp. 115-135
  24. Hadizadeh, Nasser (2012) Marginalization and its management solution in the world, Mashhad Municipal Publications
  25. Beau Bradley Beza, Jaime Hernández-Garcia (2018), From placemaking to sustainability citizenship: An evolution in the understanding of community realized public spaces in Bogotá's informal settlements, Journal of Place Management and Development, Volume: 11 Issue: 2
  26. Farida, Naceur (2013), Impact of urban upgrading on perceptions of safety in informal settlements: Case study of Bouakal, Batna, Frontiers of Architectural Research, Volume 2, Issue 4, December 2013, Pages 400-408.
  27. Feinstein. (2011). Spatial Justice and Planning. Spatial Justice/Spatial Justice URL: 61TUHttp
  28. Khalifa, Marwa, (2011) A Redefining slums in Egypt Unplanned versus unsafe areas, Journal Habitat International 35, pp.40-49.
  29. Zeilhofer, peter, valdinir topantti, (2008), Gis and ordination techniques for evaluation for environmental impact in informal settlement: A case study from Cuiaba, central brazil, Applied Geography 28.

انجمن ژئوپلیتیک ایران

فصلنامه جغرافیا (برنامه ریزی منطقه‌ای)

دوره ۱۳، شماره ۵۱، تابستان ۱۴۰۲

شاپا چاپی: ۶۴۶۲-۲۲۲۸ شاپا الکترونیکی: ۲۱۱۲-۲۷۸۳

Journal Homepage: <https://www.jgeoqeshm.ir/>

مقاله پژوهشی

بررسی وضعیت اسکان غیررسمی در شهرهای میان اندام حلقه‌ی فراموشی شده در مطالعات حاشیه نشینی (نمونه موردی شهر مرند)

یوسف درویشی* - گروه علمی جغرافیا و برنامه ریزی شهری، دانشگاه پیام نور، تهران، ایران
مقصود استادی - کارشناس ارشد برنامه ریزی شهری، دانشگاه آزاد اسلامی، مرند، ایران

اطلاعات مقاله	چکیده
<p>شماره صفحات: ۵۲۲-۵۰۶</p> <p>از دستگاه خود برای اسکن و خواندن مقاله به صورت آنلاین استفاده کنید</p> <p>واژه‌های کلیدی: اسکان غیر رسمی، شهر میان اندام، مرند.</p>	<p>نظام شهرنشینی و روند سریع آن در کشورهای در حال توسعه سبب هجوم گسترده به شهرها و پیدایش حاشیه نشینی در شهرها شده است. مطالعات متعددی در موضوع اسکان غیر رسمی در مادرشهر از ابعاد مختلف انجام گرفته است، اما متأسفانه این موضوع در شهرهای میان اندام به فراموشی سپرده شده است و در آینده عدم نگاه پیشگیرانه این پدیده در این شهرها، به دردی بی درمانی مادرشهرهای گرفتار شده و در گرداب طوفان حاشیه نشینی غرق خواهند شد. روش تحقیق روش پیمایشی میدانی است. روش گردآوری اطلاعات (میدانی) پرسشنامه، مصاحبه، مشاهده))، کتابخانه ایمی باشد. برای تجزیه و تحلیل نتایج حاصل از پرسشنامه و همچنین اطلاعات اسنادی از نرم افزار SPSS استفاده گردیده است. همچنین برای ترسیم نقشه های روند رشد شهری از نرم افزار GIS بهره گرفته شده است. شهر مرند به عنوان یک شهر میانه اندام رو به رشد استان آذربایجان شرقی با رشد نامتوازن شهری در قالب حاشیه نشینی مواجه می باشد. بنابراین فراموشی راهکار پیشگیرانه از رشد سریع این پدیده قبل از درمان، در این شهر به همان دردی مبتلا خواهند شد، که مادرشهر تبریز در آن دام افتاده که نه راه پس و نه راه پیش دارد. نتایج پژوهش بیانگر آن است که روند رشد حاشیه نشینی در این شهر میان اندام روز به روز در حال گسترش است و به تناسب پیامدهای نامطلوب برای برنامه ریزان شهری به دنبال خواهد داشت. بنابراین اگر توجه به این موضوع نشود، شهر مرند به چالشی همانند مادرشهر همجوار خود دچار خواهد شد.</p>

استناد: درویشی، یوسف، استادی، مقصود (۱۴۰۲)، بررسی وضعیت اسکان غیررسمی در شهرهای میان اندام حلقه‌ی فراموشی شده در مطالعات حاشیه نشینی (نمونه موردی شهر مرند)، فصلنامه جغرافیا (برنامه‌ریزی منطقه‌ای)، ۱۳(۵۱)، صص ۵۰۶-۵۲۲.

DOI: 10.22034/jgeoq.2023.363960.3879

DOR: 20.1001.1.22286462.1402.13.51.29.1

مقدمه

اسکان غیر رسمی شکل رایج رشد شهری در اکثر کشورهای در حال توسعه است که غالباً بیشتر به صورت غیر رسمی اشغال میشود که این امر ناشی از نیاز شدید به مسکن به ویژه از سوی اقشار کم درآمد می باشد. حاشیه نشینی و یا به تعبیری دیگر کانونهای خود انگیخته بخش جدایی ناپذیری (Zeihofer&Toponoti, 2008:14). در کشورهای در حال توسعه مانند ایران، که صنعت نه محصول توسعه درونزا، بلکه وارداتی بوده است، حاشیه نشینی از همان آغاز به اطراف شهرها هدایت شد و مهاجران وارد شده از روستاها و شهرهای کوچک به خاطر گران بودن زمین شهری در اطراف شهرها ساکن شدند (پیران، ۱۳۶۹: ۳۱).

اسکان غیررسمی که در بدو پیدایش تنها در کلانشهرها وجود داشته است، با گذشت زمان به بیشتر شهرهای متوسط و حتی کوچک نیز سرایت کرده است (Bradley, et.al., 2018). وجود سکونتگاههای غیر رسمی سبب باز تولید فقر، به مخاطره انداختن محیط زیست و تحمیل هزینه‌ای برای حل مشکلات آنها (در مقایسه با هزینه پیشگیری) و در آخر تهدیدی جدی برای توسعه پایدار شهر محسوب می‌شود (Khalifa, 2011:40).

در ایران نیز پس از آغاز نوسازی اقتصادی و اجتماعی و دسترسی روستاها به خدمات جدید بهداشتی، آموزشی و نیز مکانیزه شدن کشاورزی و تغییر الگوی مدیریت روستائی از یکسو و ظهور اقتصاد نفتی و قطع وابستگی به کشاورزی از سوی دیگر مهاجرت های روستا- شهر آغاز و در پیامد آن پیدایش حاشیه نشینی پیرامون شهرها نمایانگر شد (حاج یوسفی، ۱۳۸۵).

در سالهای اخیر شهرهای کوچک و میان اندام نیز به دلایل اشباع شدن مادرشهرها از تراکم جمعیت، مسیر مهاجرت روستاهای اطراف حوزه نفوذ جغرافیایی دور و نزدیک خود هستند (اصغری زمانی و همکاران، ۱۳۹۵: ۲۲۰). لذا امروزه شهرهای میان اندام نیز در حال رشد نامتوان کالبدی و فیزیکی با رویکرد حاشیه نشینی هستند (عابدینی و همکاران، ۱۳۹۴).

این قصه پر غصه پدیده حاشیه نشینی که میراث دهه ۴۰ در ایران بوده است، در حال حاضر با دلایلی دیگر در حال شکل گیری در شهرهای کوچک و میان اندام می باشد. به عنوان نمونه یکی از این شهرها که اسکان غیر رسمی در آن در حال رشد فزاینده می باشد، شهر مرنند می باشد.

شهر مرنند نیز در سالهای گذشته تحولاتی را همانند سایر شهرهای میانه اندام کشور تجربه کرده است که از نتایج آن مهاجرت روستائیان و شهرهای کوچک اطراف به این شهر و در نتیجه شکل گیری و پیدایش محلات حاشیه نشین و اسکان غیررسمی در این مناطق است. سکونتگاه های غیررسمی در حاشیه های شهر مرنند همواره موجب بروز مشکلات و آسیب های متعددی برای شهر گردیده و شهرنشینی مرنند را با تغییرات و تحولاتی همراه کرده است.

بیشتر اسکانهای غیر رسمی شهر مرنند در جهت های شرقی و شمالی و جنوب شرقی شهر، در اطراف راه آهن سراسری، در شمال غربی و غرب به طرف باغات و کمربندی مرنند - جلفا و در حد جنوب غربی به تپه های مجاور امامزاده احمد گسترش پیدا کرده است (طرح جامع شهر مرنند، ۱۳۹۴).

لذا ضرورت مطالعه در این زمینه در جهت آگاه سازی مسئولین شهر از رشد نامتوازن هر چه بیشتر این شهر میان اندام و جلوگیری از پیوستن این شهر به شهرهای حاشیه نشین امثال تبریز و شناخت و دلایل شکل گیری مناطق حاشیه نشین مرنند، بررسی مشکلات این مناطق و در نهایت تاثیر آن در رشد ناموزون مرنند از اهداف اصلی این تحقیق می باشد.

در راستای رسیدن به اهداف مورد نظر طرح این فرضیه ها مهم است: (۱) ساخت و سازهای غیرمجاز و فاقد اصول مهندسی در محلات حاشیه نشین مرنند در کوتاهترین زمان به ایجاد بافت فرسوده در حاشیه شهر منجر شده است. (۲) مداخله های باز دارنده در روند کنترل و جلوگیری از رشد محلات حاشیه نشین شهر مرنند موثر نبوده است.

مبانی نظری

حاشیه نشینی در جهان از دهه ۹۰ میلادی شروع به رشد کرده است و پیش بینی می شود تا سال ۲۰۳۰ به بیش از ۲ میلیارد نفر افزایش پیدا کند (Farida, 2013 : 35).

اسکان غیررسمی امروزه به عنوان یکی از اصلی ترین معضلات شهرهای کشور های در حال توسعه و توسعه نیافته شده است (رضایی و کمانداری، ۱۳۹۳: ۱۸۴). اسکان غیررسمی ناظر بر اسکان بخشی از جمعیت شهری است که خارج از بازار رسمی مسکن به تهیه سرپناه برای خود اقدام می کنند (درویشی، ۱۳۹۱: ۶۰).

مهمترین نظریه ی که عامل مهاجرت روستائیان به شهرها و استقرار آنها در حاشیه شهرها را بیان می نماید، نظریه مهاجرتی تودارو و نظریه جادبه و دافعه راونشتین است.

بر اساس نظریه های مهاجرتی مایکل تو دارو^۱ عامل حاشیه نشینی، اقتصاد و نابرابری سطح زندگی در روستا و شهر می باشد که باعث مهاجرت روستا به شهرهای کوچک و بزرگ و شکل گیری حاشیه نشینی می شود (Feinstein, 2011).

مایکل تودارو مهاجرت از روستا به شهر را با بیکاری رو به تزاید در مناطق روستایی توضیح می دهد. فرضیه نمادین وی این است که مهاجرت عمدتاً پدیده ای اقتصادی است و با وجود بیکاری در مناطق روستایی مهاجرت امری منطقی است (درویشی، ۱۳۹۱: ۴۵). راونشتاین^۲ معتقد است علت حاشیه نشینی را می بایستی در میان جذابیت های مناطق شهری و دافعه ها و عوامل بازدارنده محیط های روستایی جستجو نمود (ممتاز، ۱۳۷۹: ۴۸). حاشیه نشینان به علت عدم برخورداری از امکانات رفاهی، بهداشتی، آموزشی، تحصیلی و مهمتر از همه جهت برخورداری از کار و اشتغال ناگزیر از مهاجرت از روستا به شهرها می شوند (صالحی امیری و خدائی، ۱۳۹۰: ۳۰۴). راونشتین معتقد است که این مهاجرت روندی مرحله ای داشته و روستائیان ابتدا تمایل دارند به شهرهای نزدیک و سرانجام به سوی شهرهایی که به سرعت رشد می کنند، مهاجرت نمایند (ابراهیم زاده و همکاران، ۱۳۸۳).

روند رشد شهر نشینی در ایران را می توان به سه دوره تقسیم کرد: دوره اول که از دهه ۱۳۰۰ (انحلال سلسله قاجاریه) شروع و به اصطلاحات ارضی دهه ۱۳۴۰ ختم می شود، دوره دوم پس از اصلاحات ارضی آغاز و تا پیروزی انقلاب ادامه دارد و دوره سوم که از پیروزی انقلاب شروع و تاکنون ادامه دارد (اعتماد و همکاران، ۱۳۸۸: ۳۸). یکی از نتایج بلافاصل رشد شهرنشینی رواج پدیده حاشیه نشینی است (نظریان و همکاران، ۱۳۹۵: ۱۲۰).

برخی از پژوهشهایی که در زمینه حاشیه نشینی انجام گرفته است عبارتند از:

۱. ربانی و همکاران (۱۳۸۳)، پژوهشی با عنوان (پدیده حاشیه نشینی و پیامدهای اجتماعی، فرهنگی آن) انجام دادند. نتایج این پژوهش نشان می دهد برنامه ریزی شهری در کشور دارای نواقص و کاستی هایی است که عدم توجه به آن، رشد و تکوین ساخت و سازهای بدون برنامه را در خارج محدوده شهرها در پی داشته است و این آغاز حاشیه-نشینی است.

۲. قاسمی سیانی (۱۳۸۸)، در پژوهش تحت عنوان پیامدهای مهاجرت روستا، شهری نسل جوان روستایی بر تئوری حاشیه نشینی و مهاجرت بی رویه در کشورهای جهان سوم، مطالعه موردی کشور ایران، پرداخته است. وی در این پژوهش تئوری جاذبه های شهری و دافعه های روستایی را ملاک قرار داده و عللی مهاجرت های بی رویه را بر اثر این عوامل تحلیل نموده و برای مهار آن توجه بیش از پیش به نواحی روستایی، سرمایه گذاری در صنایع کوچک روستایی و توجه به مسائل آموزشی، فرهنگی و بهداشتی روستایی را پیشنهاد نموده است.

۳. پیران (۱۳۸۸)، در مقاله ای تحت عنوان از اسکان غیررسمی تا اسکان نایابی: در جستجوی راه حل به مطالعه تطبیقی به کالبد شکافی شهرنشینی جوامع توسعه یافته و در حال توسعه و تفاوت این دو نوع ساختار شهری پرداخته و موضوع مسکن محلات حاشیه ای را بعنوان عامل ایجاد کننده چهره نامطلوب در شهرها بیان می کند.

۴. صدرموسوی (۱۳۹۵)، در مقاله ای، بررسی و تحلیل نقش مهاجرت های روستایی در ایجاد بخش غیر رسمی؛ مطالعه موردی کلان شهر تبریز به موضوع مهاجرت و تأثیری که بر روی رشد جمعیت شهرها و حاشیه نشینی شهرها پرداخت است. نتیجه پژوهش نشان می دهد، که عوامل دافع در روستا، عوامل جاذبه در شهر عامل مهاجرت به شهرها شده و در نتیجه باعث گسترش حاشیه نشینی در شهرها شده است.

۵. عزیزاده اقدم محمدباقر و حمیده محمدمینی (۱۳۹۱)، در تحقیقی با عنوان (تحلیلی بر علل و پیامدهای شکل گیری مناطق حاشیه نشین با نگرش ویژه بر شهر خمین)؛ نشان دادند که مهاجرت از روستاها به اطراف شهر خمین مهم ترین مسئله اجتماعی شکل دهنده به حاشیه نشینی بوده است و پس از آن پس ران های شهری مانع از ورود افراد به شهرها شده است.

۶. درویشی (۱۳۹۱)، در رساله ی دکتری تحت عنوان (رشد شتابان شهری و آسیب شناسی کالبدی و اجتماعی در شهر اردبیل) به موضوع نقش دولت در پیدایش حاشیه نشینی و آسیب های ناشی از آن پرداخت است. نتایج پژوهش بیانگر این است که یکی از معضلات شهرهای بزرگ از جمله شهر اردبیل، حاشیه نشینی است و دولت ها را با چالش جدی مواجه نموده است.

همچنین حسین شکوئی (۱۳۵۴)، علی اصغر مقدم (۱۳۶۵)، (۱۳۷۱)، نصراله پورافکاری (۱۳۷۳)، محمد شیخی (۱۳۸۰) و.....، از جمله افرادی بوده اند در زمینه حاشیه نشینی و اسکان غیررسمی پژوهشهای ارزنده انجام دادند.

روش پژوهش

روش پژوهشی پیمایش میدانی می باشد. ابتدا اطلاعات و داده های مقدماتی از مناطق حاشیه نشین را از سازمان های شهری جمع آوری شد و در ادامه برای رسیدن به نتایج مطلوب پرسشنامه مرتبط با فرضیه های پژوهش تهیه و آماده گردیده و بعد از انتخاب حجم نمونه بین ساکنان محلات حاشیه نشین توزیع گردید.

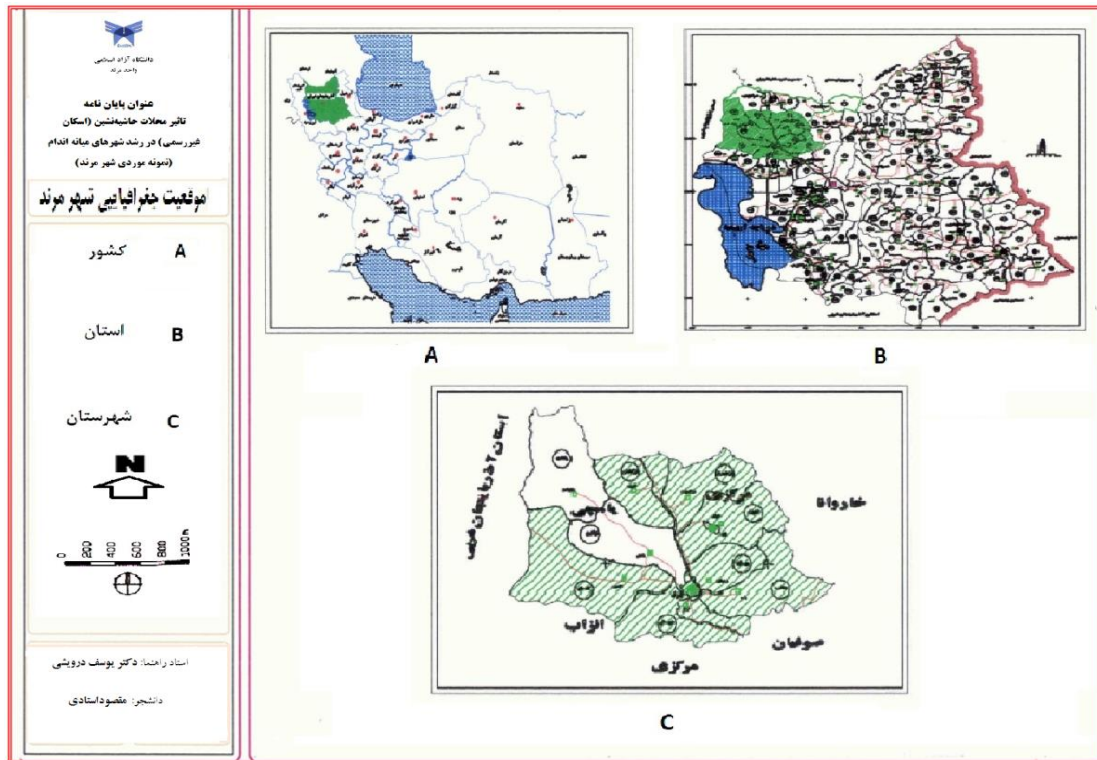
جامعه آماری مورد بررسی این پژوهش محلات حاشیه نشین شهر مرند شامل ناحیه های پنج گانه شهر مرند می باشد که یا از درهم آمیختگی روستاهای اطراف حاصل شده اند و یا از تفکیک و ساخت و ساز زمین های زراعی و کشاورزی بوجود آمده اند.

نظر به این که حاشیه نشینان و سکونتگاه های غیررسمی در مرند متعدد و پراکنده هستند، لذا برای دستیابی به نتایج دقیق و مدون شش محله معروف حاشیه نشین به نامهای آغ زمین، نشاط و میناخور، علی آباد، باغ عراقی و اطراف راه آهن به عنوان حجم نمونه انتخاب و ضمن پخش پرسشنامه در این محلات و بررسی نتایج آن ویژگی های کالبدی و کاربری های این محلات بر پایه مطالعات طرح های جامع و تفصیلی مورد بررسی قرار گرفته است.

برای تجزیه و تحلیل نتایج حاصل از پرسشنامه و همچنین اطلاعات اسنادی از نرم افزار SPSS استفاده گردیده است. همچنین برای ترسیم نقشه های روند رشد شهری از نرم افزار GIS بهره گرفته شده است. در نهایت با استناد به یافته ها و جداول مربوط فرضیات پژوهش مورد تایید و یا رد قرار گرفته است.

محدوده مورد مطالعه

شهر مرند از نظر موقعیت جغرافیای در شمالغرب استان آذربایجان شرقی واقع شده است. این شهر در ۴۵ درجه و ۱۲ دقیقه تا ۴۶ درجه و ۲۰ دقیقه از نصف النهار مبدا و ۳۷ درجه و ۵۲ دقیقه عرض شمالی از مدار استوا واقع شده است. شهر مرند دارای آب و هوای معتدل است. این شهر حدود ۷۰ کیلومتر از شهر تبریز، مرکز استان فاصله دارد. مساحت آن در حدود ۳۲۸۶ کیلومتر مربع و جمعیت این شهر در سرشماری ۱۳۹۵ حدود ۲۴۴۹۷۱ می باشد. شهر مرند از لحاظ سلسله مراتب شهری جزو شهرهای میانه اندام محسوب می شود.

شکل ۱. نقشه موقعیت جغرافیایی شهر مرنند

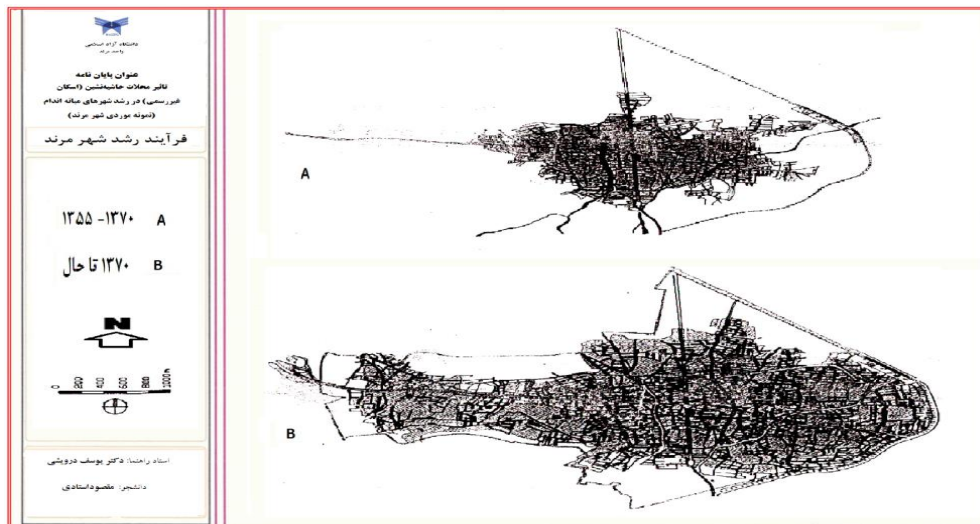
بحث و یافته ها

– فرآیند رشد شهر مرنند در فاصله زمانی ۱۳۵۵ تا حال حاضر

در فاصله زمانی ۱۳۷۰-۱۳۵۵ تکامل محلات حاشیه نشین به صورت تدریجی و پراکنده صورت گرفته است. در این دوره توسعه و گسترش شهر بیشتر در جهت های غرب، شرق، شمال شرقی و جنوب شرقی و جنوب غربی انجام گرفته است. در سمت غرب توسعه شهر روستای دیزجیکان را در بر گرفته و تا کمربندی مرنند- تبریز کشیده شده است و در جهت شرق و جنوب شرقی توسعه شهر تا راه آهن سراسری ادامه یافته است. در این زمان باغات و مزارع فراوانی که همانند کمربندسبزی اطراف شهر را در بر گرفته بودند تغییر کاربری داده و عمدتاً به کاربری مسکونی تبدیل شده اند. با این حال باغاتی که در جهات جنوب و شمال غربی شهر وجود داشتند عامل مهمی در توسعه پراکنده شهر در این جهات محسوب می شوند (طرح جامع مرنند ۱۳۷۳).

در فاصله زمانی ۱۳۷۰ تا حال حاضر، در قسمتهای بافت قدیم، از نظم شبکه معابر و قطعه بندی منظم زمین ها کاسته شده و بافت شهر شکل نامنظم تری را به خود می گیرد. این ویژگی در جهت های جنوب غربی، شرق و مخصوصاً در جهت جنوب شرقی شهر که ساکنین آن را عمدتاً مهاجرین روستاهای منطقه قره داغ اهر و ورزقان تشکیل می دهند نمایان است. ساکنان این قسمت را اقشار کم درآمد تشکیل می دهند که به دلیل درآمد کم و عدم دسترسی به زمینهای گران قیمت شهری، بافت حاشیه ای را در این بخش از شهر بوجود آورده اند و در این بخش ها به قصد پایین آوردن هزینه های مسکن، زمین ها به قطعات کوچکتری تفکیک و تقسیم شده اند و همین امر نیز موجب بالا رفتن بافت حاشیه ای در این بخشها شده است. این قسمتها به لحاظ کیفیت توسعه تقریباً همان ویژگیهای نواحی حاشیه نشین را در خارج از محدوده شهری دارا می باشند (شکل ۲).

در شهر مرنند از کل ۳۱۶/۲۴ هکتار اراضی اسکان غیررسمی (مناطق حاشیه نشین) ۵۳/۹۹ هکتار آن یعنی برابر ۱۷/۰۷ درصد در خارج از محدوده طرح جامع قرار دارند و بقیه در داخل محدوده قانونی شهر قرار گرفته اند. مناطق اسکان غیررسمی ۲۲/۵۳ درصد از کل مساحت شهر مرنند را شامل می شوند (برداشت میدانی).

شکل ۲. نقشه مراحل توسعه شهر مرنند از سال ۱۳۵۵ تا حال حاضر.

مأخذ (طرح جامع شهر مرنند ۱۳۸۴)

- ویژگی های کالبدی مساکن محلات حاشیه نشین

مطابق داده های سازمانهای شهری و بررسی میدانی، تقریباً ۵۹/۲ درصد از واحدهای مسکونی حاشیه نشینان با آجر و آهن و بدون استحکام کافی احداث شده و ۲۹/۵ درصد این واحدها نیز با آجر و چوب احداث شده بودند. اسکلت فلزی و بتونی ۷ درصد از این مساکن را شامل می شد (شهرداری مرنند، ۱۳۹۵).

بررسی عمر ساختمانها در شهر حاکی از آن است که بیشترین درصد ساختمانها با عمر ۱۵-۱ سال در نواحی حاشیه ای مین آخور و آغ زمین قرار دارند که بافتی حاشیه ای دارند (همان منبع).

در بررسیهای میدانی از مساکن حاشیه ای شهر مرنند مشخص گردید که در بیشتر این مساکن، اطاقهای خواب و نشیمن در این ساختمانها تعبیه شده ولی بیشتر این مساکن فاقد آشپزخانه مستقل بوده و در یکی از اطاقها و یا قسمتی از اطاق یا هال که از آن بنام دهلیز یاد می کردند، وسایل آشپزخانه قرار گرفته اند. حاشیه نشینان می کوشند تا با هزینه پایین و در کمترین زمان ممکن محلی را جهت گذران زندگی خود بدست آورند. بنابراین در مناطق حاشیه نشین، بدون در نظر گرفتن تضاد پلان و معماری و بدون توجه به نمای اصولی، اقدام به ساخت و ساز می نمایند.

- وضعیت و موقعیت محلات حاشیه نشین شهر مرنند

محل شماره یک (آغ زمین): مساحت این محله ۱۴۷/۳۳ هکتار و جمعیت آن ۱۸۲۹۳ نفر می باشد. این محله بیشترین جمعیت را در میان محله های حاشیه نشین به خود اختصاص داده است. و با وجود جمعیت زیاد آن، به علت پایین بودن مساحت قطعات مسکونی، ۳۳/۷ درصد از مساحت محله به کاربری مسکونی تخصیص یافته است و تراکم کاربری مسکونی در این محله نسبت به سایر محلات شهر بالاست. در زمینه کاربریهای پارک و فضای سبز، دبستان و کاربری ورزشی کمبود سطح وجود دارد که این کمبود کاربری در کل ۴/۸۴ هکتار است (طرح جامع تفصیلی شهر مرنند، ۱۳۹۴).

محل شماره دو و سه (نشاط و مین آخور): این محلات در قسمت شمال و شمال غرب شهر مرنند قرار گرفته اند. مساحت این محلات ۲۱۷/۲۷ هکتار بوده و جمعیتی بالغ بر ۱۴۱۵۱ نفر در آن ساکن شده اند. از لحاظ وسعت، محلات شماره دو و سه بزرگترین محلات در بین محلات حاشیه نشین محسوب می شوند. سرانه مسکونی در این محله ها ۴۰/۴ مترمربع و سرانه شبکه معابر ۳/۲ مترمربع است که با در نظر گرفتن مساحت محله، سرانه پایینی را نشان می دهد. کاربری پارک و فضای سبز در این محله ها وجود ندارد (همان منبع).

محل شماره چهار (علی آباد): مساحت این محله ۸۱/۹۶ هکتار و جمعیت ساکن در آن ۱۱۴۴۱ نفر می باشد. در این محله به دلیل پایین بودن پایگاه اجتماعی افراد ساکن در آن و درآمد کم این افراد، مساحت قطعات مسکونی کوچک می باشد. فلذا کاربری خدماتی چشمگیری در این محله وجود ندارد. سطوح مسکونی و خدماتی در این محله ۶۳/۵۶ هکتار را به خود اختصاص داده اند

و سرانه مسکونی در محله چهار ۳۵/۳ متر مربع و سرانه شبکه معابر ۱۴/۴ متر مربع است. در این محله کاربری پارک و فضای سبز به چشم نمی خورد و کمبودهای خدماتی این محله در مجموع ۳/۲۱ هکتار است. محله پنج (باغ عراقی): این محله در جنوب شهر مرنده قرار گرفته است. مساحت این محله ۱۰۵/۷ هکتار بوده و جمعیتی بالغ بر ۹۴۶۰ نفر در آن زندگی می کنند. ساکنین این محله را اکثراً مهاجران روستاهای غربی مرنده تشکیل می دهند و نسبت به مناطق دیگر شهر از فرهنگ پایینی برخوردار هستند. ۳۱ درصد از مساحت کل محله شماره پنج به کاربری مسکونی اختصاص یافته است. بنابراین در این محله کاربریهای ورزشی، پارک و فضای سبز کمبود سطح را نشان می دهند (همان منبع). محله شماره شش (اطراف راه آهن): محله شماره شش در بخش شرقی شهر مرنده واقع شده است. مساحت این محله ۸۴/۶۹ هکتار و جمعیت ساکن در آن ۱۲۶۴۳ نفر می باشد. سرانه کاربری مسکونی در این محله برابر ۳۰ متر مربع است که بیشترین سرانه را در میان سرانه های این محله داراست. دیگر کاربریهای خدماتی با عملکرد محله ای هر کدام سرانه کمتر از یک متر مربع را دارا می باشند و کاربری ورزشی در این محله به چشم نمی خورد (همان منبع). طبق سرانه این منطقه با کمبود سطح خدماتی روبرو است

شکل ۳. نقشه موقعیت محلات حاشیه نشین شهر مرنده

مأخذ: (نقشه های پایه طرح تفصیلی شهر مرنده ۱۳۸۴)

جدول (۲). مشخصات ارضی و جمعیتی محله های حاشیه نشین مرنده در سال

شماره محله	مساحت محله (هکتار)	جمعیت (نفر)	مساحت مسکونی (متر مربع)	تراکم مسکونی
۱	۱۴۷/۳۳	۱۸۲۹۳	۴۹۵۸۴۱	۱۲۴/۱۶
۲ و ۳	۲۱۷/۲۷	۱۴۱۵۱	۵۷۲۰۸۹/۳	۶۵/۱۳
۴	۸۱/۹۶	۴۴۱/۱۱	۲۱۱۳۸۱/۳	۱۳۹/۵۹
۵	۱۰۵/۷	۹۴۶۰	۳۲۷۴۸۵/۵	۸۹/۴۹
۶	۸۴/۶۹	۴۳/۲۶	۳۷۹۷۲۷/۷	۳۱/۲۰
جمع	۶۳۶/۹۵	۵۵۹۸۸	۱۹۸۶۵۲۴/۸	۴۴۹/۵۷

مأخذ: (استخراج مطالعات طرح (۱۳۹۴) * یافته های - ساختار ترکیب علاوه بر داده شده از منابع طرح های

بر اساس تفصیلی مرنده، پرسشنامه جمعیتی و خانوارها های استخراج اطلاعات جامع شهر

مرد، سازمانهای شهری مرد و بررسی میدانی اعم از مشاهده و مصاحبه، برای رسیدن به نتایج مطلوب تر، اطلاعات مستخرج از پرسشنامه که در بخش موارد و روش ها به چگونگی فرآیند آن اشاره شد، در ادامه به تجزیه و تحلیل نتایج حاصل از آن می پردازیم.

نتایج بدست آمده از مطالعات میدانی و داده های پرسشنامه در خصوص گروههای سنی مختلف در بین ساکنان محلات حاشیه نشین شهر مرد حاکی از آن است که بیش از پنجاه درصد افراد در گروههای سنی جوانان قرار دارند. این مسأله بیانگر جوان بودن جمعیت در محلات حاشیه نشین شهر مرد می باشد (جدول ۳).

در ۲۵۰ واحد مسکونی مورد مطالعه، ۲۹۳ خانوار با جمعیتی برابر ۱۲۱۶ زندگی می کنند. که به ترتیب ۶۶۳ نفر آن را مردان و ۵۵۳ نفر را زنان تشکیل داده اند. همچنین میزان متوسط خانوار در واحدهای مسکونی قابل سکونت در مناطق حاشیه نشین برابر ۱/۱۷ می باشد یعنی در هر واحد مسکونی بیشتر از یک خانوار سکونت دارند و از این نظر در تعداد واحدهای مسکونی مناطق حاشیه نشین شهر مرد کمبود احساس می شود (جدول ۳).

بر اساس داده ها مشخص شد تعداد ۳۱/۲ درصد بی سواد، ۳۷/۶ درصد دارای تحصیلات ابتدایی، ۱۶/۸ درصد دارای تحصیلات راهنمایی، ۱۲/۴ درصد دیپلم و تنها ۲ درصد از افراد تحصیلاتی بالاتر از مدرک دیپلم را دارا می باشند. وجود تحصیلات کمتر در میان حاشیه نشینان و هم چنین فرهنگ مسلط روستائی بر این محلات موجب بروز مشکلات گوناگون در میان خانواده های حاشیه نشین شهر مرد گردیده است.

بر اساس مطالعات، مشخص شده که بیش از ۴۶ درصد افراد ساکن در محلات حاشیه ای مرد، بیشتر از چهار فرزند دارند، این مسأله نیز خود به خود مشکلات گوناگون فرهنگی و اقتصادی را بر زندگی خانواده های حاشیه نشین افزوده است.

جدول (۳). گروههای سنی در محلات حاشیه نشین شهر مرد

شاخص	تعداد	درصد
گروههای سنی		
۱۵ - ۳۴	۱۵۴	۵۶/۴
۳۵ - ۴۴	۳۹	۲۹/۶
۴۵ - ۴۹	۱۴	۶
۵۰ و بیشتر	۸	۳/۲
جمع	۲۵۰	۱۰۰
خانوار		
تک خانوار	۲۱۱	۸۴/۴
دو خانوار	۳۵	۱۴
سه خانوار	۴	۱/۶
جمع	۲۵۰	۱۰۰
سطح تحصیلات		
بی سواد	۷۸	۳۱/۲
ابتدائی	۹۴	۳۷/۶
راهنمایی	۴۲	۱۶/۸
دیپلم	۳۱	۱۲/۴
بالاتر دیپلم	۱۵	۲
جمع	۲۵۰	۱۰۰
نسبت جنسی		
	تعداد	درصد
پسر	۱۷۰	۶۸
دختر	۸۰	۳۲
جمع	۲۵۰	۱۰۰

ماخذ: داده های پرسشنامه، ۱۳۹۸

نظر به اینکه بیشتر ساکنین این محلات را مهاجران روستاهای اطراف تشکیل داده‌اند، خانوارها و افراد ساکن در آنها از یک روستا یا از روستاهای هم جوار بوده و یا رابطه فامیلی و نسبی با یکدیگر دارند.

مصالح بکار رفته در مساکن حاشیه نشینان در بیشتر موارد از آجر و آهن می باشد. ولی بدلیل اینکه این مصالح برخلاف اصول مهندسی و معماری بکار گرفته می شوند و محاسبات فنی موردنیاز در بکارگیری این مصالح صورت نمی گیرد، ساختمانهای احداثی نیز فاقد مقاومت و استحکام کافی در برابر حوادث گوناگون می باشند... نتایج بدست آمده بیانگر آن است که ۷۸ درصد از این ساختمانها با مصالح آجر و آهن، ۶، ۱۶ درصد و فقط ۶ درصد با بتون آرمه بنا شده‌اند.

در تجزیه و تحلیل علل مهاجرت حاشیه نشینان به شهر مرنده، ۲۷/۶ درصد از سؤال شوندگان دلیل مهاجرت خود را درآمد کم در روستا، ۸ درصد از آنها نداشتن زمین زراعی، ۳۱/۶ درصد کمبود امکانات و تسهیلات لازم زندگی، عنوان نمودند.

طبق بررسی میدانی مساحت زیر بنا در مساکن محلات حاشیه‌ای شهر بین ۸۰- ۵۰ مترمربع مساحت دارند. عرصه واحدهای مسکونی در محلات حاشیه‌ای، همچون زیر بناهای آنها به درآمد و اقتصاد خانواده‌های ساکن در این محلات بستگی دارد و بدلیل درآمدهای ناکافی معمولاً از مساحت کمتری برخوردار هستند. هم چنین وجود تفکیکهای غیر قانونی از سوی افراد سودجو در این محلات، موجب گردیده که هیچ‌گونه امکانات رفاهی و خدماتی در این محلات در نظر گرفته نشود(جدول ۴).

جدول ۴. ویژگی های سکونتی مناطق حاشیه نشینی شهر مرنده

شاخص	تعداد	درصد
نوع مصالح		
آجری و آهنی	۱۶۳	۷۸
خشتی و چوبی	۷۲	۱۶
بتون آرمه	۱۵	۶
جمع	۲۵۰	۱۰۰
علل مهاجرت		
درآمد کم	۶۹	۲۷/۶
کمبود و نبود زمین زراعی	۲۰	۸
عدم وجود تسهیلات زندگی	۷۹	۳۱/۶
ادامه تحصیل فرزندان	۵۰	۲۰
مهاجرت اقوام	۲۴	۹/۶

ماخذ: (داده های پرسشنامه، ۱۳۹۸)

- وضعیت اقتصادی

نتایجی که از پرسشنامه های تکمیل شده در این محلات بدست آمد مشخص گردید که ۲۷/۲ درصد از ساکنان محلات حاشیه نشین شهر مرنده شغل آزاد، ۳۱/۲ درصد کارگر، ۱۰ درصد دستفروش، ۱۲/۴ درصد قالیباف، ۲ و ۴/۸ درصد از این افراد نیز بیکار می باشند.

از بعد درآمد ۴/۸ درصد از افراد این محلات کمتر از ۵۰ هزار تومان و ۳۱/۶ درصد ساکنان این محلات بین ۵۰- ۱۴۰ هزار تومان بوده است. همچنانکه اعداد و درصدهای مذکور نشان می دهند، بیش از ۵۰ درصد ساکنان محلات حاشیه نشین در شهر مرنده کمتر از ۱۸۰ هزار تومان درآمد دارند. درآمدهای پایین در رفاه و بنیه اقتصادی خانواده های حاشیه ای تأثیر منفی برجای گذاشته است (جدول ۵).

جدول ۵. وضعیت اقتصادی مناطق حاشیه نشینی شهر مرنده

شاخص	تعداد	درصد
نوع شغل		
آزاد	۶۸	۲۷/۲
کارمند	۱۳	۵/۲
کارگر	۷۸	۳۱/۲
دستفروش	۲۵	۱۰
قالیباف	۳۱	۱۲/۴

۹/۲	۲۳	کارگر خدماتی
۴/۸	۱۲	بیکار
۱۰۰	۲۵۰	جمع
میزان درآمد		
۴/۸	۱۲	کمتر از ۵۰ هزار تومان
۱۳/۲	۳۳	۵۰ - ۸۰ هزار تومان
۱۸/۴	۴۶	۸۱ - ۱۴۰ هزار تومان
۲۱/۶	۵۴	۱۴۱ - ۱۸۰ هزار تومان
۲۸/۸	۷۲	۱۸۱ - ۲۱۰ هزار تومان
۱۳/۲	۳۳	بیشتر از ۲۱۰ هزار تومان
۱۰۰	۲۵۰	جمع

ماخذ: داده های پرسشنامه، ۱۳۹۸

- وضعیت خدمات رسانی و رضایت از محل زیست شهری

کمبود و در بیشتر موارد نبود امکانات رفاهی و تفریحی مناسب در محلات حاشیه‌ای شهر مرند موجب گردیده تا بیش از ۴۱ درصد این مردم پس از فراغت از کار روزانه، اوقات فراغت خود را در منزل مسکونی خود به سر می‌برند. ۱۳/۶ درصد اوقات فراغت خود را در پارکها تفریحی که فاصله زیادی با محل سکونت آنها دارد، بسر می‌برند. نتایج بررسیها بیانگر این مسئله است که ساکنان محلات حاشیه‌ای به دلیل نبود امکانات تفریحی و خدماتی لازم، اوقات فراغت خود را خارج از متن جامعه سپری می‌نمایند. ساکنان محلات حاشیه‌ای شهر مرند، تسهیلات و خدمات شهری و انشعابات آب و فاضلاب و برق و گاز را نیاز عمده خود مطرح نموده‌اند. طبق داده های پرسشنامه بیشتر از ۳۸ درصد ساکنان این محلات ارائه اینگونه خدمات شهری از سوی شهرداری را نیاز اصلی خود عنوان نمودند (جدول ۶).

جدول ۶. وضعیت خدمات رسانی و رضایت از محل زیست شهری

شاخص	تعداد	درصد
محل گذران اوقات فراغت		
خانه	۱۰۴	۴۱/۶
پارک	۳۴	۱۳/۶
مطالعه	۷	۲/۸
قهوه خانه	۳۱	۱۲/۴
استراحت	۵۶	۲۲/۴
مساجد و مکانهای مذهبی	۱۸	۷/۲
جمع	۲۵۰	۱۰۰
نیاز و تقاضا نسبت		
انشعابات عمومی	۴۸	۱۹/۲
تأسیس مراکز آموزشی	۱۳	۵/۲
تأسیس مراکز بهداشتی	۴۱	۱۶/۴
ارائه خدمات شهری	۹۷	۳۸/۸
آسفالت محله	۲۹	۱۱/۶
تأسیس نانوائی	۲۲	۸/۸
جمع	۲۵۰	۱۰۰

ماخذ: داده های پرسشنامه، ۱۳۹۸

نتیجه گیری

حاشیه نشینی پدیده‌ای است که در حال حاضر تمامی کشورهای جهان، اعم از توسعه یافته و یا در حال توسعه با آن رودررو می‌باشند. بنابراین بهترین و سنجیده ترین گزینه، درمان درد حاشیه نشینان بوده و بایک تصمیم صحیح و مداوم می‌توان این سیل عظیم را به نهرهای ثمربخش تبدیل کرد.

بعد از وقوع انقلاب اسلامی در کشور ما یکی از شعارها و مبانی بنیادی آن حمایت از قشر مستضعف و کم درآمد، کم کردن فاصله میان شهر و روستا و نهی تمرکز گرایی بود، که به نحو مطلوبی در روستاها عملی شده و چهره روستاها را در دهه های اول انقلاب متحول نمود. این اقدام یک امید بالقوه نیز داشته که در قدم اول تثبیت روستا نشینان و در قدم بعدی کم کردن مهاجرت روستائیان و در نهایت کاهش حجم حاشیه نشینی بوده است. اما این قدمهای مثبت نیز ثمر بخش نبوده و همواره روستاها خالی از سکنه شده و بر ابعاد حاشیه نشینی افزوده شده است.

براساس مطالب مربوط در شهر مرند از کل ۳۱۶/۲۴ هکتار اراضی اسکان غیررسمی (مناطق حاشیه نشین) ۵۳/۹۹ هکتار آن یعنی برابر ۱۷/۰۷ درصد در خارج از محدوده طرح جامع قرار دارند. با بررسی نقشه کاربری اراضی شهر مرند در وضع موجود و مطالعات صورت گرفته در چند سال گذشته در این مورد به این نتیجه می رسیم که توسعه های مسکونی، در خارج از محدوده که بیشتر ناشی از ساخت و سازهای غیرقانونی و اسکان غیررسمی در باغات و اراضی کشاورزی خارج از محدوده قانونی شهر اتفاق افتاده است. در این محلات زمینهای بایر در گذشته ای نه چندان دور، باغاتی بوده اند که در وضع موجود به دلیل بالا بودن ارزش افزوده این زمینها، تخریب و خشکانده شده اند که این امر باعث از بین رفتن تدریجی زمینهای زراعی و ایجاد فرصت برای سود جویان شده است. تا جایی که کمبود پارک و فضای سبز در این محلات به وضوح دیده می شود در حالی که این محلات قبلاً باغاتی سرسبز و زمین های زراعی حاصل خیز بودند. لذا متأسفانه فرضیه اول مبنی بر شکل گیری محلات حاشیه نشین باعث از بین رفتن زمین های زراعی و رونق بورس بازی در شهر مرند شده است، تایید می گردد.

مصالح بکار رفته در مساکن حاشیه نشینان در بیشتر موارد از آجر و آهن می باشد، ولی بدلیل اینکه این مصالح برخلاف اصول مهندسی و معماری بکار گرفته می شوند و محاسبات فنی مورد نیاز در بکارگیری این مصالح صورت نمی گیرد، ساختمانهای احداثی نیز فاقد مقاومت و استحکام کافی در برابر حوادث گوناگون می باشند. فلذا فرضیه دوم پژوهش هم مبنی بر ساخت وساز های غیر مجاز و فاقد اصول مهندسی در محلات حاشیه نشین مرند در کوتاه ترین زمان به ایجاد بافت فرسوده در حاشیه شهر منجر شده است، مورد تایید قرار می گیرد.

با توجه به (جدول ۶)، تسهیلات و خدمات شهری، انشعابات آب و فاضلاب و برق و گاز نیاز عمده محلات حاشیه نشین مرند محسوب می شوند، که بیشتر از ۳۸ درصد ساکنان این محلات ارائه این نوع خدمات شهری از سوی شهرداری را نیاز اصلی خود می دانند که محقق نمی شود. این محدودیت ها از سوی ادارات نوعی اهرم بازدارنده برای کنترل و جلوگیری از رشد محلات حاشیه نشین محسوب می شود. اما این مداخله های محدودی که از جانب ادارات و سازمانهای مختلف برای به اصطلاح کنترل و جلوگیری از رشد محلات حاشیه ای انجام شده، نه تنها در کنترل و جلوگیری از رشد آنها مؤثر نبوده اند؛ بلکه مسائل و مشکلات دیگری را باعث شده اند، از جمله قانون منع ارائه خدمات به مساکن غیر مجاز باعث رونق انشعابات غیر قانونی آب، برق و گاز در این محلات گردیده است (برداشت میدانی) براین اساس فرضیه چهارم مبنی بر مؤثر نبودن مداخله های بازدارنده در کنترل رشد محلات حاشیه نشین شهر مرند اثبات می گردد.

بنابراین بهترین و سنجیده ترین گزینه، درمان درد حاشیه نشینان بوده و بایک تصمیم صحیح و مداوم می توان این سیل عظیم را به نهرهای ثمربخش تبدیل کرد. امروزه اکثر صاحب نظران به این نتیجه رسیده اند که برای حل مشکل حاشیه نشینان و تاثیرات نامطلوب آن بر رشد شهرنشینی باید ضمن ممانعت از گسترش و افزایش محلات حاشیه نشین، با اقدامات هماهنگ سازمانهای شهری شروع به اصلاح کالبدی، ساماندهی و بهسازی محلات و مساکن حاشیه ای نمود که در این مسیر موارد زیر پیشنهاد می شود.

- مطالعات جامعی متناسب با خصوصیات اجتماعی و اقتصادی، جغرافیائی و شهرسازی مناطق مختلف کشور، راهکارها و راهبردهای اجرائی ملی و منطقه ای به منظور کنترل رشد حاشیه نشین ها و بهسازی این مناطق و در نهایت ریشه کنی تدریجی این پدیده
- نظر به اینکه این شهر در محدوده مناطق زلزله خیز قرار دارد، لذا ساخت مساکن منطبق بر استانداردهای شهرسازی و مقاوم با هدف ارتقاء کیفیت و استحکام مساکن حاشیه نشینان از مهمترین وظیفه سازمانهای شهری می باشد.
- نظر به اینکه رویکرد بهسازی و نوسازی این محلات باید مورد توجه قرار گیرد.

منابع

۱. آریافر، شهره و خواجه سروی، غلامرضا، (۱۳۹۹)، حاشیه نشینی و تأثیر آن بر توسعه سیاسی-اجتماعی در کلا نشهر تهران، فصلنامه علمی جامعه شناسی سیاسی ایران، سال سوم، شماره ۴، پیاپی ۱۲، صص ۱۷۰-۱
۲. ابراهیم زاده، عیسی، بریمانی، فرامرزی، نصیری، یوسف، (۱۳۸۳)، حاشیه نشینی؛ ناهنجاری های شهری و راهکارهای تعدیل آن موردشناسی؛ کریم آباد زاهدان، مجله جغرافیا و توسعه، دوره ۲، شماره پیاپی ۳ از صفحه ۱۲۱ تا صفحه ۱۴۳
۳. اصغری زمانی، اکبر، احدنژاد روشتی، محسن، زادولی خواجه، شاهرخ، (۱۳۹۵)، ارزیابی جایجایی سلولی شاخص های کالبدی - اجتماعی در مناطق حاشیه نشین مورد شناسی: حاشیه نشینان شمال شهر تبریز فصلنامه جغرافیا و آمایش شهری- منطقه ای - دوره ۶، شماره ۱۸، صفحه ۲۱۵-۲۳۲
۴. اعتماد، گیتی، حائری، محمدرضا، حسامیان، فرخ، (۱۳۸۸)، شهرنشینی در ایران، تهران: ناشر آگاه
۵. پیام شهرداری مرنده، (۱۳۸۵)، جداول شهرسازی، انتشارات شهرداری مرنده
۶. پیران، پرویز (۱۳۶۹)، دیدگاههای نظری در جامعه شناسی شهر و شهرنشینی، مجله اطلاعات سیاسی و اقتصادی شماره های ۵۰-۴۰
۷. پرویز، پیران، (۱۳۸۸)، از اسکان غیررسمی تا اسکان نایابی: در جستجوی راه حل، هفت شهر، شماره ۲۹-۳۰
۸. حاج یوسفی، علی، (۱۳۸۵)، حاشیه نشینی و فرآیند تحول آن (قبل از انقلاب)، فصلنامه عمران و بهسازی شهری، شماره ۸
۹. حسین زاده دلیر، کریم، (۱۳۷۱)، طرح تحقیقی حاشیه نشینان تبریز: انتشارات دانشگاه تبریز
۱۰. درویشی، یوسف (۱۳۹۱)، رشد شتابان شهر نشینی و آسیب شناسی کالبدی و اجتماعی در شهر اردبیل، رساله دکتر، مرکز تحصیلات تکمیلی دانشگاه پیام نور کشور تهران
۱۱. رضایی، محمدرضا، کمانداری محسن، (۱۳۹۳)، بررسی و تحلیل علل شکلگیری حاشیه نشینی در شهر کرمان، نمونه مورد مطالعه محلات سیدی و امام حسن، فصلنامه علمی - پژوهشی برنامه ریزی فضایی (جغرافیا)، سال چهارم، شماره چهارم، (پیاپی ۱۵)
۱۲. زاهد زاهدانی، سید سعید (۱۳۶۹)، حاشیه نشینی، شیراز: انتشارات دانشگاه شیراز
۱۳. صدرموسوی، میرستار محمدی، محمدرضا پور ظفری، داریوش، (۱۳۹۵)، بررسی و تحلیل نقش مهاجرت های روستایی در ایجاد بخش غیر رسمی؛ مطالعه موردی کلان شهر تبریز، فصلنامه برنامه ریزی شهری، دوره ۷، شماره ۲۵ تابستان صفحه ۲۳-۴۲
۱۴. علیزاده اقدم، محمدباقر و حمیده، محمدمامینی (۱۳۹۱)، «تحلیلی بر علل و پیامدهای شکل گیری مناطق حاشیه نشین با نگرش ویژه بر شهر خمین»، دوره ۱۶، شماره ۲، تابستان ۱۳۹۱، صص ۱۳۸-۱۶۷
۱۵. قاسمی سیانی، محمد. (۱۳۸۸)، پیامدهای مهاجرت روستا، شهری نسل جوان روستایی. تهران: انتشارات پژوهش جوانان، فرهنگ و جامعه، شماره دوم
۱۶. مرکز آمار ایران، (۱۳۸۰)، ایران در آینه آمار، دفتر انتشارات و اطلاع رسانی
۱۷. مرکز آمار ایران، (۱۳۹۵)، ایران در آینه آمار، دفتر انتشارات و اطلاع رسانی
۱۸. مشهدی زاده دهقانی، ناصر (۱۳۷۳)، تحلیلی از ویژگیهای برنامه ریزی شهری ایران، انتشارات دانشگاه علم و صنعت ایران
۱۹. ممتاز، فریده (۱۳۷۹)، جامعه شناسی شهر، تهران: انتشار شرکت سهامی.
۲۰. مهندسین مشاور زیستا، (۱۳۶۷)، طرح تفصیلی مرنده، مرحله اول
۲۱. مهندسین مشاور زیستا، (۱۳۷۰)، طرح جامع مرنده، مرحله اول
۲۲. مهندسین مشاور مهرورزان، (۱۳۷۳)، طرح جامع مرنده، مرحله دوم
۲۳. مهندسین مشاور نقش محیط، (۱۳۹۴)، طرح تفصیلی مرنده، مرحله دوم
۲۴. نظریان اصغر، سادین حسین، زال نژاد کاوه، استقامتی مهناز، ولیانی مهدی، (۱۳۹۵). «بررسی عوامل اقتصادی، اجتماعی و جمعیتی حاشیه نشینی و اسکان غیررسمی مهاجران شهر شهریار، در سال ۱۳۸۸»، نشریه تحلیل فضایی مخاطرات محیطی. سال سوم، شماره ۳، صص ۱۳۵-۱۱۵
۲۵. هادیزاده، ناصر (۱۳۸۲)، حاشیه نشینی و راهکار ساماندهی آن در جهان، انتشارات شهرداری مشهد

26. Beau Bradley Beza Jaime Hernández-Garcia (2018) .From placemaking to sustainability citizenship: An evolution in the understanding of community realised public spaces in Bogotá's informal settlements *Journal of Place Management and Development* ,Volume: 11 Issue: 2
27. Farida Naceur (2013) Impact of urban upgrading on perceptions of safety in informal settlements: Case study of Bouakal, Batna. *Frontiers of Architectural Research*. Volume 2, Issue 4, December 2013. Pages 400-408.
28. Feinsein. (2011). Spatial Justice and Planning. *Justice Spatial/Spatial Justice* URL: 61TUHttp
29. Khalifa, Marwa, (2011) A Redefing slums in Egypt Unplanned versus unsafe areas, *Journal Habitat International* 35, pp.40-49.
30. Zeilhofer, peter, valdinir topantti, (2008), Gis and ordination techniques for evaluation forenvironmental impact in informal settlement: A case study from Cuiaba, central brazil, *Applied Geography* 28.